

RACASTAN'DA DELHİ TÜRK SULTANLIĞI-HİNDU ÇEKİŞMESİ VE RATANPÛR KALESİ

Delhi Turkish Sultanate- Indian Struggle in Racastan and Ranthambore Castle

Bilal KOÇ*

Gazi Türkiyat, Güz 2020/27: 137-159, DOI: 10.34189/gtd.27.009

Öz: Çalışmada, Racastan bölgesinin en muhkem kalesi olarak bilinen Ratanpûr Kalesi'nin -Delhi Türk Sultanlığı-Hindu çekişmesinde- oynadığı belirleyici rol konu edinilmiştir. Sultan İltutmuş ile başlayan Ratanpûr Kalesi seferleri keyfe keder düzenlenmiş bir akınlar manzumesi değildir. Delhi ve civarında kurulmak istenilen güvenli alanın üçra köşelerinden birisinde kalenin konumlanmış olması, zapt edilmesi gelen bir yer olarak belirlemiştir. İltutmuş'un 1226 seferiyle başlayan ilk akın Hindû kalkanının kırılmasına dönük ilk girişim olup, 1301'de Sultan Alâeddin'in girişimiyle birlikte ancak sonuç alınabilen bir yer olmuştur. Racastan'daki asırlar öncesine dayanan Hindu kalkanının kırılmasına dönük gelişen seferlerin ana istinatgâhında olan husus, Delhi Türk sultanlarının tarihî süreci ve yapıyı bilerek hareket etmeleridir. Bir başka ifadeyle tarihî manalar içeren Ratanpûr, aynı zamanda bir de harp geleneğinin ve kültürünün derinliklerine işaret etmektedir. Çalışmada kalenin siyasi hâkimiyet özelinde yaşadığı kimlik değişimi, Hindu hâkimiyetinden Delhi Türk Sultanlığı hâkimiyeti, sürecinde yaşanan olaylar etrafında ele alınmıştır. Adı geçen kaleye dönük ilhamı veren ve tasarruf olarak harekete geçen İltutmuş'tan itibaren her defasında kendisini yenileyerek devam eden akınlar Delhi Türk Sultanlığını içeriden ve dışarıdan saldırılara açık bırakan bir yer olması nedeniyle tarihsel bir manaya ve kırılmaya da kaynaklık etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Delhi, Türk, Racastan, Ratanpûr Kalesi, İltutmuş, Raziye, Alâeddin

Abstract: In this study, the decisive role played by the Ratanpûr Castle, which is known as the strongest castle of the Rajasthan region, in the conflict between the Delhi Turkish Sultanate and the Hindu was mentioned. Ratanpûr Castle expeditions, which started with Sultan İltutmuş, are not a poem of incursions organized with pleasure. The fact that the castle is located in one of the remote corners of the safe area to be established in Delhi and its vicinity emerged as a place to be captured. The first raid that started with the 1226 expedition of İltutmuş was the first attempt to break the Hindu shield, and in 1301, with the attempt of Sultan Alaeddin, it was a place that could only yield results. The main point of the expeditions towards the breaking of the Hindu shield, which goes back to before the hangings in Rajasthan, is that the Delhi Turkish sultans act by knowing the historical process and structure. In other words, Ratanpûr, which contains historical meanings, also points to the depths of the war tradition and culture. In the study, the identity change experienced by the castle in the context of political domination is handled around the events that took place during the process of the Turkish Sultanate of Delhi from the domination of Hindu. Since İltutmuş, which inspired the aforementioned castle and took action with savings, the continuing raids have been a source of historical meaning and breakage, as Delhi is a place that leaves the Turkish Sultanate open to attacks from inside and outside.

Keywords: Delhi, Turk, Rajasthan, Ranthambore Castle, İltutmuş, Alaeddin

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, Ankara, TÜRKİYE. bilal.koc@hbv.edu.tr, orcid.org/0000-0002-2489-6580, Gönderim tarihi: 17.09.2020 / Kabul tarihi: 23.10.2020

Giriş

Hindistan coğrafyasının sakinlerine sunduğu temsiliyet ve hâkimiyet, tarihin en eski dönemlerinden Orta Çağa uzanan sürece kadar belli ölçüde zorlukları da beraberinde getirmiştir. Aynı derecedeki zorluklar, coğrafya üzerinde bölgesel veyahut tamamı üzerinde hâkimiyet tesis etmek isteyen siyasi teşekküller için de söz konusu olmuştur. Bu anlamda İslâmiyet özelinde bakıldığında Muhammed b. es-Sekâfî komutasındaki ilk İslâm ordularının Pencap civarına ulaşmalarıyla başlayan sistemli akınları sonucunda İslâmiyet yayılmaya başlayacak ancak Hindistan'ın tamamında bunun olması asırlar alacak, nihai noktada coğrafyanın belirli yerlerinde İslâmiyet'in yayılma süreci Gurlular, Gazneliler ve Delhi Türk Sultanlığı ile devam edecektir. Türk tarihi açısından bakıldığında İslâmiyet öncesi, Sakalar ve Akhunlar ile başlayan ve gelişen süreç, İslâmiyet sonrası Gazneliler ve Delhi Türk Sultanlığı ile gelişecek, Babürlüler Devleti ile de nihai şeklini alacaktır. Hindistan coğrafyası, Himalaya ve Hindukuş dağları ile çevrelenen, kuzeybatı, kuzey ve kuzeydoğu hattı boyunca, başta Türkistan kökenli topluluklar (Türkler, Moğollar, Çağataylılar, Timurlular) olmak üzere pek çok topluluğun ve siyasi teşekkülün geçiş güzergâhı olmuştur. Bu yönüyle bir sınır hattı olması hasebiyle inşa edilen kale ve hisarlarla koruma altında tutulmak istenmiştir.

Kale ve hisar cümlesinden olarak Ratanpûr Kalesi de Delhi Türk Sultanlığı kaynaklarının yer verdiği şekliyle savunma hattı ve korunaklı olması sebebiyle o dönemin en bilinen kalelerinden birisi olarak kaydedilmiştir. Bu minval üzere kaleler, konumları, planları, muhkem duvarlarının varlığı, uzun süreli kuşatma harekâtlarına karşı yiyecek-içecek ve mühimmat temini bakımından sakinlerine ve hâkimlerine büyük üstünlük sağlamışlardır. Ratanpûr Kalesi'ne de aynı şekilde tarihî bir yön kazandıran hususiyetleri bu kabilden gelişmiştir. Söz konusu gelişen yönler adı geçen kalenin hâkimlerine büyük oranda cesaret kazandırmıştır. Kalenin tahkim edilmesi ve muhtemel saldırılara karşı tahkimatın daha da güçlendirilmesi Delhi ordularını zorlayan yönlerden biri olmuştur. Yerleşik hayata intibak etmenin ve onun icaplarına alışmanın doğal sonucu olarak şehirler için muhkem yerlerin inşa edilmesi bir lüzum halinin gereği olmakla birlikte, kaçınılmaz şekilde saldırılara maruz kalmanın da ana noktalarından olmuştur. Ratanpûr kalesi başta olmak üzere Delhi sultanlarını ve ordularını zorlayan, hatta ele geçirilmesi aylar ve yıllar alan uzun soluklu mücadelelere maruz kalmış kaleler ve hisarlar olmuştur. Kalelerin askerî düzene sağladığı katkıyı ve mimari özelliklerine yönelik Semavî Eyice şu tespitlere yer vermektedir.

“Genellikle kaleler yol kavşağı, ana yol, geçit yeri, dağlar arasında boğaz, denize uzanan burun, kıyıda az uzaktaki adacıklar, köprü başları gibi stratejik yerlerde inşa edilmiş ve bu sırada arazinin tabii özelliklerinden de yararlanılmıştır. Yer seçilirken ayrıca kolay ve az sayıda bir kuvvetle savunulabilmesi, gerektiğinde içeridekilerin dışarı çıkabilmesi, uzun süreli kuşatmalarda su ihtiyacını sağlayacak imkânlarla sahip olması, kuşatmalarda uzun süre dayanabilmesi, imkân nispetinde bir veya birkaç tarafında tabii engeller

bulunması gibi şartlar göz önünde tutulmuştur. Kaleler topçuluğun gelişmesinden önceki dönemde sarp, güç erişilir yerlerde kurulmuş ve bunlara yalnız bir taraftan ulaşılabilmesine dikkat edilmiştir” (Eyice 2001: 234).

Yukarıda verilen bilgiler etrafında Orta Çağ şehirleri, meydanları, çarşıları, pazarları, hanları, hamamları, camileri, mescitleri, medreseleri, dağları, nehirleri, ormanları ve sair bileşenleriyle birlikte düşünüldüğünde, Ratanpûr Kalesinin de devrinde ve devresinde fevkalade bir kale olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla Ratanpûr Kalesi'nin Delhi Türk Sultanlığı özelinde gelişen sefer organizasyonlarındaki konumunun incelenmesi temeline dayalı olarak ortaya çıkan çalışmada, Sultan Şemseddin İltutmüş (1210-1236), Sultan Raziye Begüm (1242-1246), Sultan Balaban (1266-1286), Celâleddîn Fîrûz (1290-1296) ve Sultan Alâeddin (1296-1316) dönemleri içerisinde tertip edilen akınlar, çalışmanın alt başlıklarını oluşturmuştur. Kalenin ele geçirilmesinin ardından hâkimiyetin neden kısa süreli olduğu ve yeniden hâkimiyetin sağlanması için bölge üzerine ordu sevk edildiği şeklindeki sorular çalışmanın temel noktalarını oluşturmuştur. Bölgenin ele geçirilmesine yönelik düzenlenen akınların oturduğu temel fikriyatın arka planında var olan düşüncenin adı geçen kale üzerinde kurulması hedeflenen hâkimiyetle alakalı umutları canlı tutmaya dönük çabalar içerip içermediği de bir diğer konudur. Dolayısıyla Delhi Türk Sultanlarının adı geçen kale üzerine tertip ettikleri seferler bu çerçeveden ortaya konulacaktır.

Hindistan, sadece adı geçen kalesi ile değil dönem kaynaklarının ortaya koyduğu şekilde pek çok müstahkem yapısı ve şehirleriyle tarihe yön vermişlerdir. Bu yapılar, sadece birkaç yıl içerisinde tesis edilmiş yapılar olmayıp, uzun bir tarihî arka planın varlığına da işaret etmektedirler. Bu bağlamda İbn Haldun, Orta Çağa dair genel tespitlerine yer verdiği kısımlardan birisinde çok büyük abidelerin vücuda getirilmesi bahsine yer vererek tespitlerde bulunmaktadır. Bu itibarla o, meselelere ve olaylara yüzeysel bakmaktan ziyade daha teferruatlı bakmak imkânı sunmaktadır. İbn Haldun'un bu noktadaki tespitleri şu şekildedir.

“Bunun sebebi, bahsettiğimiz gibi, binanın yardımlaşmaya ve beşerî kudretlerin birleştirilerek katlanmasına ihtiyaç göstermesidir. Cesamet itibarıyla binalar, sadece insanlara ait kudretlerle veya bahsettiğimiz tarzda makine (aletler) ile temin edilen kat kat fazla miktardaki kuvvetlerle dahi vücuda getirilemeyecek derecede muazzam olabilir. Bu durumda, bunun misli olan diğer bir takım kudretlerin, bina tamamlanuncaya kadar müteakip zamanlarda bu işi devren ele almalarına ihtiyaç duyulur. İmdi bunlardan biri (bir hükümdar) bir bina inşa etmeye başlar. Onu ikincisi, üçüncüsü takip eder, (o inşaatı devam ettirir). Bunlardan her biri, bu husustaki maksadın hâsıl olması ve tamamlanması için, o konuda işçiler (ve ustalar) toplar, birçok eli (ve kuvveti) bir araya getirir, binayı planlanan biçimde ikmal eder, böylece gözümüzün önünde dikili olan bir abide ortaya çıkar. Öbürlerinden (ve bu inşaatı görmemiş müteakip nesillerden) olanlar, onu görünce, yalnız bir tek hanedanlık (ve bir hükümdar) tarafından yapıldığını zannederler” (İbn Haldun 2018: 633).

İbn Haldun'un yer verdiği ve mahiyetine yönelik açıklamalar yaptığı husus, kadim zamanlarda bir yapının nasıl ortaya çıkıp, son halini aldığına dair bir temellendirmeye de ışık tutmaktadır. Ayrıca son kısımda okuyucularına, bu yapıların tek bir hanedan tarafından yapılmış şekilde anlaşılması gerektiği önerisinde bulunur. Bu minval üzere İbn Haldun, değerlendirmelerde bulunurken, zamanla mülk sahibi olmanın insanları şehirlere inmeye ve yerleşmeye sevk ettiğini kaydeder ve hemen ardından da bunun sebeplerini iki şekilde tavsif eder. İlk olarak mülkün insanları rahata alıştırmamasından dolayı onları şehirleşme zaruretine sevk ettiğini belirtir. İkinci sebep olarak zikrettiği husus ise kabilelerin, rakiplerinden ve düşmanlarından, mülklerine ulaşması muhtemel hücumlara karşı savunma geliştirmek bakımından onlar açısından şehrin bir mecburiyete dönüştüğünü kaydeder. Savunma ve mecburiyet cümlesinden olarak şehir vasıtasıyla kabilelerin kendilerini koruduklarını ve ancak bu şekilde olası saldırılara karşı mücadeleye cesaret edebildiklerini nakleder (İbn Haldun 2018: 631). Bu minval üzere kayıtlarına devam eden İbn Haldun, şehrin ve müstahkem bir kalenin varlığının önemi üzerinden şu nakillere yer vermektedir.

"Hâlbuki (müstahkem bir kale vaziyetinde bulunan) bir şehirle mücadele ve onu mağlup etmek gayet zor ve güç bir şeydir. Zira şehir, hakikatte çok sayıda asker yerine geçer. Çünkü burada, surların (ve kale duvarlarının) arkasına geçerek düşmana ağır darbeler indirmek, savaşta zayıf verdirmek ve (karşı hücumlara mukabil de) korunmak imkânı vardır. Bu esnada, çok sayıda askere ve büyük bir şevkete de ihtiyaç duyulmaz. Çünkü şevket ve asabeye, sadece taraflar taarruza geçip yekdiğerinin üzerine atıldıktan sonra sebat göstermek için ihtiyaç vardır. Berikilerin sebatı ise, surlar sayesinde vukua gelmektedir. O halde bunlar, çok sayıda asabeye ve (savunmak için) büyük miktarda askere sahip olmak zorunda değillerdir. Şu halde bahis konusu kalenin (hisar-şehir) ve ona dayanarak kendilerini emniyete alan hasımların durumu, istilâ ve hâkimiyet peşinde koşan bir milletin kuvvetini ve birliğini dağıtmak ve hâkimiyetin şevketini kırmak gibi bir hususiyete sahiptir. Onun için (yeni kurulma halindeki bir hanedanlık), şayet kabileleri arasında şehirler, (kaleler ve hisarlar) varsa, bahis konusu yıpratıcı harekâta karşı kendini emniyete almak için oraları zapt ederek hâkimiyeti altına alır" (İbn Haldun 2018: 631).

Tarih ilminin şehirler üzerinden kurmaya çalıştığı yapı, insanlık tarihinin pek çok hususiyetine işaret etmektedir. Medeniyetlerin ve kültürlerin büyük anlamlar yükledikleri şehirler, kaleler, hisarlar, nehirler, dağlar vesaire olmuştur ki, bunlar toplumsal ve siyasal olaylar ekseninde yaşanan gelişmelerden izler taşımaktadırlar. Öyle ki varlıklarıyla ve üzerlerinde karar bulan olaylar muvacehesinde zamanla hafıza mekânlar haline gelmektedirler. Zamana sunduklarıyla da tarihin kendisine dayanak bulduğu yerler ve izler oluşturmaktadırlar. Bu pasajdan hareketle Ratanpûr Kalesi'ni tam manasıyla zapt edemeyen ve kale halkı üzerinde kalıcı bir hâkimiyet tesis edemeyen (Sultan Alâeddin Muhammed hariç) Delhi Türk Sultanlarının mücadelesi de bu kabilden bir mücadeleye örneklilik teşkil etmektedir. Aşağıda teferruatlarına işaret edileceği üzere Ratanpûr Kalesi önlerinde yaşanan mücadeleler de surlarının ve müstahkem bir mevkiye kurulu olmasının kale hâkimlerine büyük üstünlük sağladığı

aşikârdır ki, Delhi Sultanları da kaleye ve bölgeye baktıklarında kırılması gereken gücün farkında olarak ve geleceğe dönük muhtemel isyanların önünü almaya çalışmışlardır. Yine aşağıda nakledilecek hadiseler etrafında daha vazih bir şekilde anlaşılacağı üzere Ratanpûr'a bağlı olarak gelişecek ve önü alınmaz bir hale dönüşmesi ihtimal dâhilinde olan kalkışmalar, dikkat çekilen yön olacak ve buradan kaynaklı olarak üretilecek muhalefete ve isyanlara fırsat verilmemesi hedeflenecektir. Bu itibarla Sultan İltutmuş'un 1226'daki seferiyle başlayan harekât, bölgenin dizayn edilme çabasına dönük, -Delhi Türk Sultanlığı özelindeki- ilk akındır. Onun Delhi ve civarı üzerinden kurmaya çalıştığı gaza, keşif ve fetih anlayışının bir sonucu olarak Hindû yerleşim yerlerinin zaptına girişilmiştir. Burada da kısaca Ratanpûr Kalesi'nin zaptına dönük üretilen fetih siyaseti merkezinde yaşanan gelişmeler konu edinilmiştir.

1. YETMİŞ PADİŞAHIN HAYALİNE ERİŞMEK VE SULTAN ŞEMSEDDİN İLTUTMUŞ'UN 1226 SEFERİ

Sultan Şemseddin İltutmuş (1210-1236), 1210'da hükümdarlık makamına ulaştıktan sonra devletin sınırlarının genişlemesi için pek çok sefer düzenlemiştir. Bunlardan pek çoğu başarıyla neticelenmiş ve nihai olarak 623/1226'da Ratanpûr üzerine sefere çıkmıştır. Cüzcanî, adı geçen kale hakkında bilgi verirken "*sağlamlık ve korunaklı olmak bakımından Hindistan'ın tamamında meşhur olduğunu*" belirtir. Hemen ardından da "*Hintli tarihçilerin eserlerinde bu kalenin ele geçirilmesi için yetmiş padişahın kale önlerine kadar geldiklerini ancak ele geçiremediklerinin yazılı olduğunu*" kaydeder. Müellif kayıtlarının devamında, İltutmuş'un birkaç ay süren kuşatmanın ardından kaleyi zapt ettiğini vurgular (Cüzcanî 1389: 445-446). İltutmuş ve Delhi Türk Sultanlığı açısından bu seferin hemen öncesinde yaşanan gelişmelere bakıldığında ki, hemen öncesinde 622/1225'te Lekhenevî bölgesine ordu sevk ederek bölge hâkimi Gıyâseddin Avaz Halacî üzerinde hâkimiyet kurmuş ve bölgede kendi adına hutbe okunmasını sağlamıştır. İltutmuş, bu gelişmenin öncesinde de 619/1221'de Cengiz Han'ın önünden kaçan Celâleddin Harzemşâh'ın Sind kıyısına ulaşması (Koç 2018a) ve ardından iltica talebinde bulunmasıyla başlayan ve birkaç ay süren tehlikeli durumu kontrol altına alabilmiştir. Dolayısıyla kısaca verilen bu büyük gelişmelerin Sultan açısından başarıyla sonuçlandırılması, Ratanpûr seferinin hazırlanmasına ve kontrollü bir şekilde ele geçirilmesine zemin hazırlamıştır. Adı geçen kale üzerine düzenlenen seferin ön hazırlığı olması bakımından sefere hayat veren olaylar olduğu gibi sonrasında diğer seferlerin düzenlenmesine de katkı sağladığı görülmektedir ki bunları 624'te Mendûr Kalesi'ne ve Suvalek hududuna düzenlenen akınlar olarak zikretmek yanlış olmayacaktır (Cüzcanî 1389: 445-446; İsemî 1948: 121; Bedâûnî 1380: 44; Herevî 1929: 29; Esterebâdî 1387: 235; es-Sihriñdî 1391: 18-19; Hondmîr 1380/II: 618; Ahmed 1975: 172; Konukçu 1992: 382-383; Cöhçe 2002: 698-699).

Cüzcanî'nin kayıtlarında yetmiş padişahın ele geçirmek için kale önlerine geldiğine dair önem atfettiği ve uzun bir tarihî arka planın varlığını ortaya koyduğu

sefer, İltutmuş'un da öncelediği bir sefer olmuş ve başarıyla sonuçlandırılmıştır. Kalenin korunaklı oluşunun ve sağlamlığının Hindistan'ın genelinde bilinen bir husus olduğu bahsi ise, tarihçinin devre ve döneme yönelik -toplumsal hafızada meselerin yer edinilişine- bir gönderme olarak durmaktadır. Yine yetmiş padişahın kale önlerine gelip, ele geçiremediklerine dair bahis ise İltutmuş özelinde geliştirilen ve ona yüklenen bir başarı algısı olarak durmaktadır. Burada aslına bakılırsa İltutmuş'un Delhi merkezli olarak devraldığı hâkimiyeti coğrafi açıdan bir bütünlüğe kavuşturma ve devletin geleceğinde o bölgeyi kalıcı hale getirme isteğinin ve planının varlığı görülmektedir ki, öncesi ve sonrası itibarıyla bölge özelinde yaşanacak gelişmeler de bunu destekler mahiyettedir. Dolayısıyla İltutmuş, sultanlık makamına ulaşmadan evvel devletin ilgili birimlerinde edindiği tecrübelerin bir sonucu olarak güçlü ve muktedir bir hükümdar olarak tahta çıkmış ve saltanatının sonuna kadar da bu ve benzeri özelliklerini devam ettirmiştir. Görev aldığı akınlarda ve devlet kademelerinde bulunduğu sırada elde ettiği başarılar -Ratanpûr Kalesi- örneğinde olduğu gibi ona cesaret kazandırmıştır.

Resim-1: Ratanpûr Kalesinden Bir Görünüm.

Alındığı Yer: https://whc.unesco.org/uploads/thumbs/site_0247_0040-500-334-20150602111800.jpg

*Resim-2: Racastan Tepelerindeki Hisarlardan Bir Görünüm.
Alındığı Yer: <https://whc.unesco.org/en/documents/136882>*

2. TAHAKKÜME HEZİMETLE KARŞILIK VERMEK VE SULTAN RAZİYE BEGÜM'ÜN 1236 SEFERİ

İltutmuş'un vefat etmeden önce Delhi tahtı için kızı Raziye Begüm'ü varis ilan etmesine rağmen devlet adamları, buna riayet etmeyerek Sultan'ın oğullarından Fîrûzşâh'ı "Rükneddin" unvanını vererek tahta çıkarmışlarsa da saltanatı kısa süreli olmuştur. Hem annesi Şah Terken'in devlette idareyi ele alması ve ardından da zulme varan ölçülerde ağır tahriklerde bulunması hem de İltutmuş'un diğer oğulları Kutbeddin ile Melik Gıyaseddin Muhammed'in muhalif tavırları ve bunlar da bazı devlet adamlarının destek vermesi Rükneddin'in işini zorlaştırmıştır. Yine devletin sınırları dâhilinde bulunan yerlerde -Evedd, Bedâûn, Multan, Lahor ve Hansi- devlet adamlarının ittifak halinde muhalif tutum göstermeleri üzerine zor duruma düşmüştür. İsyanı sonlandırmak için harekete geçtiği sırada, ordusunda yer alana bazı beylerin ve bölüklerin muhalif kesimin tarafına geçmesi üzerine zor duruma düşmüştür. Bu halde muhalif kesimle mücadele ederek sonuç elde edemeyeceğini görüp Delhi'ye dönüş yolundayken tutsak edilmiş ve ardından ölmüştür. Sultan Rükneddin'in Delhi dışında bulunduğu sırada devleti idare eden annesi Şah Terken ise Raziye Begüm başta olmak üzere pek çok kimse üzerinde tahakküm kurmak istemişse de Delhi Sarayında bulunan devlet adamları ile halk buna müsaade

etmeyerek Raziye Begüm'ün etrafında toplanmışlardır. Nihayet Terken Hatun tutsak edildikten sonra Raziye Begüm ve kendisine destek olan beyler Delhi'de kontrolü ele almışlardır. İltutmuş'un vefatından Raziye Begüm'ün tahta geçişine kadar geçen yaklaşık yedi aylık sürede Delhi Türk Sultanlığı iç karışıklıklarla uğraşmıştır (Cüzcânî 1389: 454-457; İsemî 1948: 129-132; es-Sihrindî 1391: 21-23; Bedâünî 1380: 47-48; Esterebâdî 1387: 240-242; Herevî 1929: 30-31; Hondmîr 1380/II: 618; Tetevî-Kazvinî 1382/VI: 3844-45; Ahmed 1975: 187-191; Bayur 1987: 281-282; Konukçu 1992: 389-391; Cöhçe 2002: 701; Kortel 2006: 186-187, 211, 257; Galip vd. 2013: 73-74).

Raziye Begüm (1236-1240), tahta çıktıktan sonra, ilk olarak ilgili birimlere yeni atamalar yapmıştır. İlk sorun olarak karşısına Hindistan Karmatîlerinin (Koç 2018b: 75-90) muhalif tutumu çıkmışsa da bunu çok fazla büyümeden ve hanedanın diğer kısımlarına yayılmadan kontrol altına almayı başarmıştır (Cüzcânî 1389: 461; es-Sihrindî 1391: 24; Ahmed 1975: 193-194; Konukçu 1992: 392; Cöhçe 2002: 702; Koç 2018b: 75-90). İdaresine karşı memnuniyetsizliklerini izhar edenler de gecikmeyecek ve başında Vezir Nizâmü'l-Mülk Cüneydî'nin bulunduğu kesim muhalif tutum içerisine girmişlerse de Delhi Kapısında beklemekten öteye geçememişlerdir. Kısa süre sonra çözülmeye başlayan muhalif kesim Cûn Nehri kıyısında Raziye Begüm'e bağlı birliklerle mücadeleye girmişlerse de ittifakları bozulmuş ve bazıları Sultan'ın tarafına geçmişlerdir. İsyana liderlik edenler başta Vezir olmak üzere bir süre sonra yakalanıp öldürülmüşlerdir (Cüzcânî 1389: 458-459; es-Sihrindî 1391: 25-26; Esterebâdî 1387: 243; Herevî 1929: 32; Hondmîr 1380/II: 619-620; Ahmed 1975: 194-196; Bayur 1987: 282-283; Konukçu 1992: 393; Cöhçe 2002: 702). Raziye Begüm'ün Ratanpûr Kalesi özelindeki politikasının temelinde yatan gelişmelerin kaynağı da devlet içerisinde yaşanan kısa süreli karışıklıklardır. Raziye Begüm'ün tahtına yönelik gelişen muhalif hareketleri ortadan kaldırmak için uğraştığı sırada, 1226'da Sultan İltutmuş'un ele geçirdiği Ratanpûr Kalesi'nde bulunan Hindular, yaşananları fırsata dönüştürüp, kaleyi ele geçirmişlerdir. Bu gelişmeyi yakından takip eden Sultan Raziye, Melik Kutbeddin'in emrine verdiği orduyu bölgeye göndermiştir. Ordunun bölgeye ulaşmasının ardından öncelikli olarak kalede tutsak edilen Müslüman emirler Hinduların elinden kurtarılmıştır. Melik Kutbeddin, orduyla birlikte kaleyi tahrip edip Delhi'ye dönmüştür (Cüzcânî 1389: 459-460; es-Sihrindî 1391: 26; Esterebâdî 1387: 243-244; Herevî 1929: 32; Ahmed 1975: 196-197; Bayur 1987: 283-284; Konukçu 1992: 394; Cöhçe 2002: 702).

Delhi Türk Sultanlığı tarihi incelendiğinde siyasi, askerî, dinî ve ekonomik nedenlere bağlı olarak pek çok isyanın yaşandığı görülecektir. Bunların tamamına yakınının ortak noktası Delhi tahtındaki istikrarsızlık, güçlü hükümdarların tahta çıkmaması, tecrübesiz ve genç yaşta tahta çıkan hükümdarların varlığı, Hindistan'ın genel coğrafi özelliklerinin yerli haklara sunduğu kolaylık (dağlık ve ormanlık bölgeler gibi), sınırlarının genişlemesine bağlı olarak pek çok yerel unsurun itaat etmemesi veya itaat edip ilk fırsatta karşı koyması gibi sebepleri zikretmek mümkündür. Bunlardan daha da önemlisi Cengiz Han'ın 1221 Sind seferiyle başlayan

süreç, önce Moğollara daha sonra onların diğer kolları olan Çağataylılara ve İlhanlılara da Hindistan'ı bir saha olarak açmıştır ki, saldırılar silsilesi, Emir Timur'un 1398 Delhi seferine kadar aralıklarla devam edecektir. Söz konusu bu saldırılar, orta ve güney Hindistan eksenli olacak şekilde planlanan seferlerin önünü de tıkamıştır. Bu yönüyle Delhi tahtında bulunan sultanlara Moğol saldırıları rahat hareket etme imkânı vermemiştir. Öyle ki Moğol saldırıları, daha önceden itaat altına alınan Hindu yerleşim yerlerinin yeniden isyana kalkışmalarına sebebiyet vermiştir. Bu yönüyle Delhi sultanları tam manasıyla ne Moğollara ne de Hindulara karşı (Sultan Alâeddin Muhammed Halaci ve Muhammed Tuğluk Şah hariç) bir sefer istikameti çizilememiştir. Moğollara ve Hindulara karşı ortaya konulan mücadelelerin niteliğine bakıldığında, Moğollara karşı Multan, Lahor, Deogir, Uçç ve Sind gibi bölgelerde daha ziyade müdafaa tedbirlerine dönük yer yer de taarruza geçecek şekilde akınların olduğu görülmüştür. Hindulara yönelik yapılan akınlar da ise daha ziyade taarruza dönük harekât planlarının varlığı söz konusudur.

Bu cümleden olarak İltutmuş'un kontrol altına aldığı Ratanpûr Kalesi, vefatının ardından gelişen olayların sonucu olarak elden çıkmıştır. Çünkü ifade edildiği üzere devletin ve devlet adamlarının odağının Delhi tahtında Rükneddin ve Raziye Begüm arasında yaşanan mücadeleye kayması Hindulara istedikleri fırsatı vermiş ve yeniden kaleyi ele geçirmişlerdir. Ancak Raziye Begüm'ün idarede kontrolü sağlaması ve devletteki bütün gelişmelere vaziyet etmesinin ardından, kaleyi ele geçirenlere yönelik sefer tertip edilmiş ve yeniden Hindu tahakkümü kırılmıştır. Ratanpûr Kalesinin konumu ve sunduğu avantajlar, Hindulara önü alınamayacak şekilde yeni saldırı imkânları vermiştir. Kalenin bahsi geçen şekilde müdafaa tedbirlerine az sayıda askerle imkân veren özelliği, önemli sayıda askerle saldırıya geçildiğinde dahi uzun süre mukavemet gösterebilecek özellikte olması Raziye Begüm sonrası diğer sultanların da işini zorlaştırmıştır. Bunun yansımaları aşağıda daha ayrıntılı olarak görmek mümkün olacaktır. Kısacası Raziye Begüm döneminde 1236 yılındaki bu seferden sonra Ratanpûr Kalesi'ne karşı yapılan büyük ve küçük mahiyette herhangi bir saldırı ve kalkışma yaşanmamıştır. Bu itibarla Raziye Begüm'ün ve devletin gündemi, bir süreliğine İltutmuş'un kurduğu ve Türk emirlerden oluşan *Kırklar Meclisi üyelerinin devletteki tahakkümlerinin sonlandırılması* (Cöhçe 1985: 175-187; Koç 2017: 91-121) çabasıyla geçecektir. Raziye Begüm'ün devletin değişim ve dönüşümü noktasında Cemâleddin Yakut Habeşî'yi *emir-i ahur/saray ahurlarından sorumlu kişi* olarak tayin etmesiyle başlayan süreç, hayatını kaybetmesiyle sonlanacaktır.

Dikkat edilirse hem 1226 seferi hem de 1236 seferi ekseninde Ratanpûr'da yaşanan mücadele hakkında dönem kaynakları pek fazla bilgi sunmamaktadır. İltutmuş'un kaleyi ele geçirmekteki gayesi, elde ettikleri ve sonuçlarına yönelik net bilgi yoktur. Orta çağ İslâm kaynaklarının ideal hükümdarlar ve ideal olaylar üzerinden kurmaya çalıştıkları gelişmeler olmuştur. Bu itibarla İltutmuş'un başlattığı akın, ilk olması hasebiyle öncelenmiştir. Ancak kalenin ele geçirilmesinden sonra maddi olarak elde ettiklerine dair kaynaklarda bilgi yoktur. Aynı şekilde Raziye Begüm'ün 1236 seferine

yönelik de Hinduların kaleyi ele geçirip, kalede bulunan Müslüman emirleri tutsak ettikleri buna mukabil Delhi ordu birliklerinin de tutsakları kurtarmaktan başka bir faaliyette bulunmadıklarına dair kayıtlar vardır. Kısaca kalenin muhkem olmasının verdiği cesaret Hindulara her defasında yeni baştan isyana kalkışma düşüncesini vermiştir. Delhi sultanlarına ise her defasında ele geçirilmesi zarurî ve uzun soluklu hâkimiyet kurulması gereken bir yer düşüncesini vermiştir. İfade edilen bütün bu hususların ötesinde adı geçen kalenin Racastan bölgesinin en stratejik yerinde kurulu olması, hâkimlerine ve ele geçirmek isteyenlere büyük cesaret vermiştir.

3. BÖLGEDE DEVLETİ VAR KILMA MÜCADELESİ: SULTAN NÂSİREDDİN MAHMUD'UN 1249 VE 1259 SEFERLERİ

Delhi Türk sultanlarından Muizzeddîn Behrâm Şah (1240-1242) ile Alâeddin Mesud Şah (1242-1246) dönemlerinde, hanedan üyeleri arasında yaşanan taht mücadelesi ile devlet adamlarının kontrolü sağlama çalışmaları dışında özelde Ratanpûr Kalesi'ne bir sefer tertip edilmemiştir. Hanedan içerisinde yaşanan iç karışıklık sonucunda gelişmelere vaziyet edemeyen Behrâm Şah 1242'de öldürülmüştür. Onun yerine tahta, İltutmuş'un oğlu Rükneddin Fîrûzşâh'ın oğlu Alâeddin Mesud Şah geçmiştir. Onun döneminde de iç karışıklıklar devam etmekle birlikte 1244'te Hindûların kontrolünde bulunan Cacnâgâr Racası ordusuyla birlikte Lekhenevtî'yi kuşatma altına almışsa da Delhi ordusunun destek birliklerinin bölgeye ulaşması karşısında bir netice elde edememişlerdir. Yine aynı tarihlerde Sind Nehri kıyısında bulunan Uçç şehrine Moğollar saldırmışlarsa da Delhi ordusunun mukavemeti karşısında geri çekilmek durumunda kalmışlardır (Cüzcânî 1389: 467-471; II: 54; es-Sihriñdî 1391: 31-34; Herevî 1929: 34-35; Bedâûnî 1380: 61-62; Esterebâdî 1387: 248-251; Hondmîr 1380/II: 622-623; Ahmed 1975: 201-202, 205-206; Konukçu 1992: 399-402; Cöhçe 2002: 704-705; Durak 2000: 91-92).

Sultan Nâsireddîn Mahmud Şah (1246-1266) dönemiyle birlikte Delhi tahtı bir istikrara kavuşmuşsa da devlete bağlı olan diğer yerlerde yer yer sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunlardan birisi de yine Ratanpûr merkezli olarak gelişmiştir. Bunun üzerine Sultan 1249 yılı başlarında ordusunu Ratanpûr Dağı'nın eteklerine göndermiştir. Ancak bu esnada hem bölgeye sevk edilen ordu açısından hem de başkent Delhi'ye bağlı gelişen iki sorun yaşanmıştır. Cüzcânî, bunlardan ilkinin Kadılık makamında bulunan İmâdeddîn Şefurkânî'nin suçlu bulunarak görevinden azledilmesi olarak kaydederken, ikinci gelişmeyi ise Melik Bahâeddin Aybek'in Ratanpûr Kalesi'ni zapt etmek için gittiğinde Hindûlar tarafından öldürülmesi olarak belirtir (Cüzcânî 1389: 482-483). Bu açıdan bakıldığında Sultan Nâsireddin, Ratanpûr'a yönelik tertip ettirdiği ilk akınında başarılı olmadığı gibi görevlendirdiği komutanını da kaybetmiştir. Bu durum bir yönüyle onun bölgeye yönelik bir keşif ve gaza seferi olarak da değerlendirilebilir. Cüzcânî, bu naklinde, seferin planı, istikametinin ayrıntıları ve yaşanan mücadeleye dair bilgi vermemektedir. Düzenlenen bu akın, öncesi itibarıyla

gerçekleştirilen tam manasıyla ve kalıcı bir hâkimiyet sağlanamamasından kaynaklı olarak gerçekleşen duruma son verme çabasına bağlı olarak gelişen bir harekât ve Delhi Türk Sultanlığının -1236 sonrası başlayan ve 1266 yılına kadar devam edene istikrarsız halinin sonucu olan durumu- sonlandırmak gayesine dönük bir akın olarak durmaktadır. Bölgede devleti var kılma ve siyasi hâkimiyetini ifade etmek için gerçekleştirilen bu teşebbüs son olmayacak, 1259'da Sultan yeni bir akın için devlet adamlarını görevlendirecektir.

Yeni bir akın cümlesinden olarak 1259'da Sultan Nâsireddîn, yeni bir ordu hazırlayarak Moğollar üzerine hareket etme kararı alarak başkent Delhi'den ordusuyla beraber hareket etmiş ve şehrin dışında ordugâhını kurmuştur. Bu sırada Moğol İlhanlı Hükümdarı Hülagü'nün Bağdat'a girerek Abbasi Halifesi Mustasım Billah'ı yenilgiye uğrattığını haber almıştır. Bunun üzerine Sultan Nâsireddîn, emri altındaki beyleri ve komutanları civar yerlere göndererek kontrolü sağlamaya karar vermiştir. Alınan kararlar içerisinde Ratanpûr Kalesi üzerine de yeni bir ordu sevk edilmesine karar verilmiş ve bu orduya komuta etmesi için Melikü'n-Nevvâb Aybek kendisine bağlı birliklerle harekete geçmiştir. Ancak onun bu seferiyle birlikte yapılmak istenilenin tam olarak ne olduğu, ne yapıldığı ve nasıl bir sonuca ulaşıldığına dair bilgi yoktur (Cüzcânî 1389: 494-495; es-Sihrindî 1391: 38-39; Esterebâdî 1387: 260; Ahmed 1975: 228). Burada da görüldüğü üzere Delhi sultanlarının bölgesel düzeydeki akınlarında da Moğol, Çağataylı ve İlhanlı etkisinin doğrudan olduğu kadar dolaylı da olsa -Ratanpûr seferinde olduğu gibi- etkileri olmuştur. Bunların dışında Ratanpûr'da temerküz etmiş Hindû topluluğunun yeni baştan toplanması, Delhi Türk Sultanlığının diğer bölgelerle veya dış gelişmelerle karşı karşıya kaldığı durumlarda yeni baştan bağımsız bir şekilde hareket etme imkânını onlara vermiştir. Kısacası öncesinde olduğu gibi sonrasında da Ratanpûr'da Hinduların geliştirdiği muhalif tutum ve müdafaa tedbirleri canlılığını koruyacak ve daha etraflı bir şekilde kale üzerinde plan yapma ve kaleyi elde tutmanın yollarını Delhi sultanlarına öğretecektir.

4. SAVAŞIN MEŞAKKATİNE KATLANAMAMAK VEYAHUT NETİCE ELDE EDEMEMEK: SULTAN CELÂLEDDİN FİRÛZ ŞAH HALACÎ'NİN 1291 SEFERİ

Balaban Hanedanının (1266-1290) son bulmasının ardından kısa bir süre sonra Delhi tahtına çıkan Sultan Celâleddîn Firûz Şah Halacî (1290-1296), ilk olarak devletin ilgili birimlerine kendisine yakın devlet adamlarını ve yakınlarını tayin etmiştir. Saltanatına karşı ilk muhalif hareket, Sultan Gıyâseddîn Balaban'ın yeğeni olup, Kara vilayetinde idareci olarak bulunan Melik Çahcu'dan gelmiş ve ona Evedd iktasını elinde bulunduran Emir Ali'de destek vermiştir. Kısa sürede büyümesi muhtemel isyanı kontrol altına almak isteyen Sultan önce küçük oğlunu daha sonra kendisi Bedâûn bölgesine gelerek isyanı bastırmıştır (Berenî 1862: 175-187; Dihlevî 1954: 4, 14; İsemi 1948: 209, 226-227; es-Sihrindî 1391: 61-64; Herevî 1929: 57-59; Bedâûnî 1380: 112-

116; Esterebâdî 1387: 317-319, 321-325; Tetevî-Kazvinî 1382/VI: 4201-4203, 4207-4209; M. Köprülü 1964/4: 661-662; Habibullah 1970: 311-317; Lal 1980: 15-16, 19-23; Konukçu 1992: 417-418; Cöhçe 2002: 710). Sultan'ın saltanatını tanımayanlar arasında Seydi Mevla/Müvelleh (سیدی موله), adlı bir derviş de yer almış etrafına topladığı kimselerle birlikte Balaban neslinin hakkı olan sultanlığın zorla ele geçirildiğini söyleyerek isyan çıkarmaya çalışmışsa da bunda başarılı olamamış ve en sonunda bunun bedelini Sultan'ın oğlu Erklî Han'ın babasından habersiz işaret vermesiyle onun adamları tarafından öldürülmesiyle hayatıyla ödemiştir (Berenî 1862: 208-212; İsemi 1948: 215-217; es-Sihirdî 1391: 65-67; Herevî 1929: 62; Bedâûnî 1380: 117-119; Esterebâdî 1387: 328-333; Tetevî-Kazvinî 1382/VI: 4213-4215; M. Köprülü 1964/4: 665; Habibullah 1970: 319-321; Lal, 1980: 23-27; Konukçu 1992: 418; Cöhçe 2002: 710). Daha saltanatının hemen başında sultanlığının meşru olmadığı yönündeki iddiaların fiilî kalkışma ile başlaması Sultan Celâleddîn'i -devlet meselelerine odaklanmak noktasında- zor duruma düşürmüştür. Ancak o bu sarsıntıyı kısa sürede atlatarak, kendisinden önceki sultanların sefer tertip, ele geçiremedikleri Ratanpûr üzerine yeni bir akın düzenlemek ve sonuç almak için hazırlıklara başlamıştır.

Hazırlık cümlesinden olarak Sultan 1291'de orduyu Ratanpûr'a sevk etmeye hazırlandığı sırada büyük oğlu Han-ı Hanan unvanına sahip Hüsameddin'in öldüğünü haber almıştır. Bu üzücü habere rağmen Sultan diğer oğlu Erklî Han'ı yerine vekil bırakıp ordunun başında Ratanpûr'a hareket etmiştir. İlk olarak güzergâh üzerinde bulunan Cehaben (جهابن) vilayeti zaptına girilmiştir. Burada bulunan putlar yakılıp, puthaneler yıkılmıştır. Ordunun önce Cehaben ardından Malva'da elde ettiği ganimet askerler üzerinde büyük istek uyandırmıştır. Delhi ordusunun Ratanpûr'a ulaşmasının hemen ardından kale etrafında kuşatma harekâtı başlamıştır. Bu ağır kuşatma karşısında Ratanpûr bölgesinin hâkimi Baravtan ile birlikte hareket eden bölgenin Hindu idarecileri zor durumda kalmışlardır. Ordunun belli bir kısmının Ratanpûr Kalesi'ni ele geçirememesi Sultanı endişeye sevk etmiş ve Cehaben'den yola çıkarak Ratanpûr önlerine gelmiştir. İlk olarak ordu birliklerini teftiş etmiş ve yapılan hazırlıkları yakından görmek istemiştir. Kalenin ele geçirilmesi için bölgede bulunan askerlerin yeterli gelmeyeceğini düşünerek hâkimiyeti altında bulunan diğer yerlerden takviye birliklerin çağrılmasının isabetli olacağına karar vermiştir. Sultan'ın planı, daha zinde kuvvetlerin bölgeye ulaşmasının ardından adı geçen kalenin kolay bir şekilde ele geçirileceği yönünde olmasına rağmen bu hayata geçmemiştir. Sultan'ın bahsi geçen kararı açıklamasının ardından Ratanpûr önlerindeki ordugâha Delhi'ye dönüş emri verilmiştir (Berenî 1862: 213-214; Herevî 1929: 62-63; Bedâûnî 1380: 119; Esterebâdî 1387: 333-334; Tetevî-Kazvinî 1382/VI: 4215-4216; Lal 1980: 27-30; Konukçu 1992: 418; Cöhçe 2002: 710).

Sultan Celâleddîn, bölgede bulunan askerlere ve devlet adamlarına yönelik yaptığı konuşmasında; Ratanpûr Kalesi'nin ele geçirilmesi için kuşatma harekâtına izin vermesinin ardından bölgeye gelmesiyle birlikte yapılan işleri daha yakından görme imkânının olduğunu ifade etmiştir. Ratanpûr Kalesi'nin zapt edilmesi için

kendisinden önce bazı sultanların girişimlerde bulduklarını, kısmen ve kısa süreli de olsa bunda başarılı olduklarını ancak tam manasıyla ve uzun soluklu bir hâkimiyet tesis edemediklerini belirtmiştir. Bu kale üzerine düzenlenen akınlardan gerekli şekilde netice alınmamasında yukarıda da çeşitli vesilelerle vurgulandığı üzere Ratanpûr Kalesi'nin oldukça müstahkem bir mevkiye bulunmasından dolayı ele geçirilmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Zorluk cümlesinden olarak zor olanı mümkün kılmayı bu kale özelinde gerçekleştirmeye dönük olarak yapılacak mücadelenin sonuçsuz kalacağı, Sultan'ın bir öngörüsü olarak belirmiş olmalıdır ki, o, mücadeleye girildiği andan itibaren kısa sürede pek çok Müslüman askerin kanının boş yere akıtılacağına inanmıştır. Kaynakların mealen ortaya koyduğu bu hususlar, Sultan Celâleddîn'in mücadeleyi göze alamamasındaki ve seferi tehir etmesindeki temel saikler de örtüşmektedir. Sultan, aldığı karar gereği ordunun Delhi'ye dönüş için yola çıkmasını emretmiştir (Berenî 1862: 213-214; Herevî 1929: 62-63; Bedâûnî 1380: 119; Esterebâdî 1387: 333-334; Tetevî-Kazvinî 1382/VI: 4215-4216; Lal 1980: 27-30; Konukçu 1992: 418; Cöhçe 2002: 710).

Sultan Celâleddîn'in devlet tecrübesine bakıldığında Sultan Balaban dönemine kadar geriye gittiği görülmektedir. Onun o dönemlerde elde ettiği başarılar ve katıldığı savaşlardaki tutumu kendisini tahta taşıyan başlıca etkendir. Ancak onun tahta geçtikten sonra Ratanpûr Kalesi'nin zaptına yönelik giriştiği akın da başarılı olamamasını veya tam bir sonuç elde edememesini -başarısızlık olarak- telakki etmek yerine -ihtiyatlı olmak ve uygun zamanı beklemek- şeklinde ifade etmek yerinde olacaktır. Devlet tecrübesinin çıktısı olarak görülen siyasi ve idarî konulardaki yüksek bilinç hali, kısa vadede ele geçirilmesi mümkün olmayan bir kale için uzun soluklu bir meşakkati de göze almamayı gerektirmiş olabilir. Kaldı ki, askerlerine yönelik yaptığı konuşma da kendisinden önce de bazı padişahların bölgeyi ele geçirmek için teşebbüste bulduklarını ancak tam bir sonuç alamadıklarını ortaya koyarak -kendi akınları odağında- bir akışa işaret etmiştir. Burada tarihin bir ifadesi söz konusu iken aynı zamanda keyfe keder düzenlenmiş akın ve akınlar olmadığını da ortaya koymuştur. Delhi sultanları için büyük anlamlar yüklenen Ratanpûr Kalesi, Hinduların oluşturduğu kalkanın kırılmaması sonucu Sultan Celâleddîn döneminde de ele geçirilememiştir. Aslına bakılırsa bu verilen bilgilerin ihtisar ettiği yer, son tahlilde, Delhi ordusunun başlangıçtaki sayısal durumu ve sonradan Sultan'ın takviye birlikleri devreye koyması dâhil, niceliğe yönelik durumların her daim bir üstünlük olmadığını göstermektedir. Bunun yanı sıra yukarıda İbn Haldun'dan hareketle ifade edildiği üzere muhkem bir yapı, az sayıda askerle maliklerine üstünlük sağlayabilmektedir ki, Ratanpûr Kalesi de bunu sağlamıştır. Ancak kalenin Hindulara sağladığı üstünlük, uzun sürmeyecek ve Celâleddîn Firûz Şah sonrası, Halaçlar bu işi daha yakından ve planlı bir şekilde halletmek için harekete geçecekler ve nihayet beklenen hedefe ulaşacaklardır.

5. GAZA'NIN FETHE DÖNÜŞMESİ VE SULTAN ALÂEDDİN MUHAMMED ŞAH HALACI'NİN 1301 SEFERİ

Sultan Celâleddin'in, 1296'da yeğeni Melik Alâeddin tarafından öldürülmesinin ardından harekete geçen devlet adamlarının bir kısmı Sultan'ın oğullarından Erkli Han'ı tahta çıkarmak isterken diğer bir kısmı ise küçük oğlu Kadir Han'dan yana tavır almışlardır. Ancak onlardan daha hızlı hareket eden Melik Alâeddin çok geçmeden Delhi'nin Cun Nehri'ne yakın kısmında mevzi alarak uygun zamanı beklemiş ve tahtı ele geçirmiştir (Berenî 1862: 231-239, 242-246; es-Sihrindî 1391: 67-70; İsemi 1948: 242-246; Herevî 1929: 65-68; Bedâûnî 1380: 122-124; Esterebâdî 1387: 346-354; İbn Battûta 2005: 412-413; Tetevî-Kazvinî 1382/VI: 4274-4276; M. Köprülü 1964/4: 664; Habibullah 1970: 324-325; Lal 1980: 48-61; Bayur 1987/I: 302-304). Sultanlık makamında geçen Alâeddin, ilk olarak devlet kademelerine kendisine yakın isimleri tayin etmiş ve hemen ardından da Sultan Celâleddin'in hayatta olan erkek çocuklarını ve onlara destek olanları ya gözlerine mil çektirerek ya da sürgüne göndererek cezalandırmıştır (Berenî 1862: 242-251; İsemî 1948: 242-251; es-Sihrindî 1391: 71-72; Herevî 1929: 68-69; Bedâûnî 1380: 126; Esterebâdî 1387: 353-358). Sultan Alâeddin, bu işleri hallettikten sonra, 1297'de, Duva Han'a bağlı Çağataylıların Sind bölgesine doğru geldiklerini haber alır almaz, büyük bir ordu hazırlayarak bölgeye göndermiş ve onları püskürtmüştür (Berenî 1862: 250; İsemî 1948: 255-258; es-Sihrindî 1391: 72-73; Herevî 1929: 69; Bedâûnî 1380: 127; Esterebâdî 1387: 357-358; Konukçu 1992: 422; Durak 2000: 112). Sultan, aynı şekilde 1297-1298'de ordusunu Gücerat tarafına göndermiş ve burada ordu birlikleri bölge hâkimi Ray Kern ve ordusunu mağlup edip pek çok ganimet elde etmişlerdir. Ray Kern'in kaçtığını haber alan birlikler, onun Deogir'e gittiğini öğrenince ardından bölgeye gitmişlerdir. Aynı sıralarda Delhi ordusunun Nusret Han'a bağlı kısmı ise Kephayet tarafında pek çok ganimet elde etmiştir. Ordunun Gücerat ve civarında gerçekleştirdiği akınlar sonucu elde edilen ganimetlerin paylaşımı konusunda anlaşmazlık çıkması üzerine bir kaos yaşanmıştır. Bu kaosun baş sorumluları ise Delhi ordusunun içinde görev alan ve yeni Müslüman olan Moğollar olmuştur. Delhi ordusunu zor duruma düşüren bu durum bir müddet sonra yatıştırıldıysa da ordunun uyumunu bozmuştur. Çıkardıkları durumun farkına varan Moğol ileri gelenleri, Delhi'ye döndüklerinde, cezalandırılacaklarından korkarak Ratanpûr hâkimi Ray Hemerdiv'e sığınmışlardır (Dihlevî 1976: 47-49; Berenî 1862: 251-253; İsemî 1948: 252-254, 286-287; es-Sihrindî 1391: 75-77; Herevî 1929: 69; Bedâûnî 1380: 130-131; Esterebâdî 1387: 358-359).

Sultan Alâeddin döneminde, Çağataylılar bu defa 1299'da Saldı liderliğinde Sivistan'a saldırdılarsa da yenilgiye uğratılıp tutsak edildiler (Berenî 1862: 253-254; İsemî 1948: 251; Bedâûnî 1380: 127; Konukçu 1992: 422; Durak 2000: 113; Cöhçe 2008: 81). Ancak bu yenilgi Çağataylıları durdurmayacak ve 1299 yılının sonlarına doğru Kutluğ Hâce liderliğinde yeniden harekete geçeceklerdir. Bu kez hedefleri doğrudan Delhi'nin ele geçirilmesi olduğu için hiçbir yeri yağmalamadan doğrudan Delhi'ye gelmişlerdir. Bu esnada Sultan Alâeddin ise onların karşısında büyük bir ordu

çıkarmıştır (Berenî 1862: 254-255, 258-260; İsemî 1948: 2262-263; es-Sihrindî 1391: 72; Herevî 1929: 70; Bedâûnî 1380: 127; Esterebâdî 1387: 360-361; Bayur 1987/I: 308; Konukçu 1992: 422; Durak 2000: 113-114; Cöhçe 2002: 711; a.y. 2007: 81; Kortel 2006: 309). Netice ordular karşı karşıya gelmiş ve her iki tarafta birbirlerine zayıat verdirmiştir. Çağataylılar, büyük bir orduyla bölgeye gelmelerine rağmen Delhi önlerinden püskürtülmüşlerdir (Berenî 1862: 259-262; İsemî 1948: 255-270; Herevî 1929: 70-71; Esterebâdî 1387: 361-362; Konukçu 1992: 422-423; Durak 2000: 113-116; Cöhçe 2002: 711-712; Kortel 2006: 309). Delhi ve Kuzey Hindistan'a yönelik Moğol, İlhanlı ve Çağataylı akınları, hem başlangıç seyirleri ve hem de mücadele aşamalarında ve sonuçlarında Delhi yönetimini idari, askeri ve icitimâî olarak etkilemiştir. Delhi sultanlarının bir anda bütün odaklarını onlara çevirmeleri idareleri altında bulunan yerlerde görev yapan beylere, emirlere ve meliklere isyan etme imkânı vermiştir ki, bu defa devleti oldukça zor duruma düşürmüştür. Yine aynı minval üzere Hindular da buldukları bölgelerde müstakil hareket etmek için fırsat kollamışlar ve bunda da yer yer başarılı olmuşlardır.

Başarı cümlesinden olarak söz konusu durumu -Hindular açısından bir sonuç alma ve başarılı olma halinden- çıkarmak isteyen Sultan Alâeddin, 1300'de, daha önceki Delhi sultanlarının yaptığı gibi, Delhi'ye yakın bir mesafeden olmasından dolayı tehdit unsuru olmaya devam eden Ratanpûr Kalesi'ne yeni bir akın düzenlemeye karar vermiştir. Bu doğrultuda ilk olarak Biyane Bölgesinden idareci olarak bulunan Uluğ Han'a ferman yollayarak, Ratanpûr ve Cehaben bölgelerine yeni bir sefer düzenleneceğini ve kendisinin bu sefere emri altındaki birliklerle beraber hareket etmesini istemiştir. Aynı minval üzere hazırlanan bir ferman metni de Kara bölgesini idaresi altında tutan Melik Nusret Han'a gönderilmiştir. Sultan'ın fermanının kendilerine ulaşmasının ardından hızlıca harekâtın yapılacağı Cehaben bölgesine gelerek çatışmaya giren askerler bölgede kontrolü ele geçirmişlerdir. Sefer planının ilk aşamasında ele geçirilmesi hedeflenen Cehaben'de kontrol sağlandıysa da planın ikinci ve asıl amacı olarak beliren Ratanpûr Kalesi'ne doğru harekete geçildiğinde, kuşatma harekâtı başlatılmıştır. Ancak istenilen ve beklenen düzeyde bir kuşatma harekâtı sonuçları bakımından bu kez de mümkün olmamıştır. Bunun üzerine kuşatmayı kaldırmak istemeyen Melik Uluğ Han, başkent Delhi'ye, Sultan Alâeddin'e, bölgedeki durumu bildiren bir rapor gönderip, bölgeye takviye birlikler sevk edilmesinin zaruriyetini bildirmiştir. Sultan Alâeddin, rapor edilen durumu haber alır almaz, birlikleri hazırlayıp kendi komutasında bölgeye doğru harekete geçmiştir. Yolculuk sırasında ordusuna konaklama emri verdiği Tilpet civarında yeğeni Eğit Han, suikast tertibinde bulunmuşsa da başarılı olamamıştır. Onun asıl gayesinin Delhi tahtını ele geçirmek olduğu anlaşılmıştır. Kendisine bu planın hayata geçmesi için birkaç Moğol dışında destek veren olmamış ve nihayetinde Afganpûr civarında yakalanarak öldürülmüştür (Dihlevî 1976: 50-51, 63-64; Berenî 1862: 271-277, 299; İsemî 1948: 271-281; es-Sihrindî 1391: 77; Herevî 1929: 72-74; Bedâûnî 1380: 131-133; Esterebâdî 1387: 367-369, 380; Konukçu 1992: 421-423).

Görüldüğü üzere Delhi tahtındaki bitmek tükenmez bilmeyen taht kavgalarına bir yenisi daha eklenmişse de başarılı olamamıştır. Sultan Alâeddin'in odağının Ratanpûr'un ele geçirilmesine dönük olarak belirlediği sırada böyle bir sorunun yaşanması -hanedan üyelerinin her fırsatta sonuç almaya dönük faaliyetler içerisine girmelerine- bir delildir. Burada Eğit Han özelinde yaşanan hususun bir diğer çarpıcı yönü de Sultan Alâeddin'in tahtı, öz amcası Sultan Celâeddin'i öldürerek ele geçirmesi üzerinden geliştirilen bir yaklaşımla dönem kaynaklarında akis bulmasıdır ki, Eğit Han da kendi öz amcası Sultan Alâeddin'i suikast kurarak öldürmek ve tahtı ele geçirmek istemiştir. İfade edildiği üzere bir sonuç elde edilememiştir. Ratanpûr seferini kısa süreliğine de olsa etkileyen -Eğit Han meselesi- aşıldıktan sonra Sultan, Ratanpûr'a ulaşır ulaşmaz, kaleye ait bir kroki bulunmasını istemiştir. Ardından ordunun kalenin hangi kısımlarında konuşlandırılacağına dair de bölükleri ayırmıştır. Delhi ordusunun sıkı kuşatma harekâtı başlatmasının ardından kalede bulunan kale hâkimi Ray Hemerdiv, daha fazla direniş gösterilemeyeceğini görmüştür. Hızlıca harekete geçen Delhi ordusu kaleyi ele geçirmiş ve ardından da bütün mallara ve ağırlıklara el koymuştur. Kalenin zapt edilmesi orduda büyük heyecan ve sevinç yaratmıştır. Ratanpûr Kalesi'nin kumandanlığından ve Cehaben bölgesinin iktasından sorumlu olarak Sultan'ın kardeşi Uluğ Han görevlendirilmiştir. Bölgede gerekli kontrollerin sağlanmasının ardından ordu, 1303'te Çitor tarafına hareket etmiş ve burada da kontrolü sağlamıştır. Bu seferlerin ardından Sultan Alâeddin, Delhi'ye dönmüştür (Dihlevî 1976: 50-51, 63-64; Berenî 1862: 271-277, 299; İsemî 1948: 271-281; es-Sihirindî 1391: 77; Herevî 1929: 72-74; Bedâûnî 1380: 131-133; Esterebâdî 1387: 367-369, 380; Konukçu 1992: 421-423).

Sultan Alâeddin'in Ratanpûr Kalesi'ne yönelik tertip ettiği sefer, sonuçları itibariyle başarılı olmuşsa da hem Eğit Han meselesi hem de hâkimiyet altında bulundurulmuş diğer yerlerde -Bedâûn, Evedd ve Delhi'de- isyan girişimleri yaşanmıştır. Ratanpûr Kalesi'nin kuşatılması sırasında, Bedâûn ve Evedd iktalarında idareci olarak bulunan -Sultan Alâeddin'in kız kardeşinin çocukları- Melik Ömer ile Mengü Han, isyan girişiminde bulunmuşlardır. Bu melikler etraflarına topladıkları kimselerle bağımsızlıklarını elde etmek için kalkışma düzenlemişlerse de o esnada Ratanpûr Kalesi'nin kuşatılması harekâtıyla yakından ilgilenen Sultan Alâeddin, bu girişimin başarılı olmaması için duruma el koymuş ve hızlıca Delhi ordusunun birkaç bölüğünü onların üzerine sevk etmiştir. Delhi ordusuna bağlı birliklerin bölgeye ulaşmasından kısa bir süre sonra adı geçen isyancı kardeşler tutsak edilerek gözlerine mil çekilmiştir (Berenî 1862: 277-278; Herevî 1929: 73-74; Bedâûnî 1380: 133; Esterebâdî 1387: 370; Bayur 1987/I: 308). Sultan Alâeddin'in Ratanpûr'a ulaşmasından üç gün sonra bu kez Delhi'de Melikü'l-ümera Fahreddin Kutval isyan çıkarmış ve kısa sürede etrafına bazı kimseleri toplamayı bilmiştir. O sıralarda Delhi'de *şihneği*/pazar reisi olarak görev alan Hacı Mevla başta olmak üzere eski kale kumandanlarından bazıları da isyana destek vermişlerdir. Hızlı bir şekilde hareket eden isyancılar yönetim sarayı Köşk-i Lâl ile devlet hazinesinin bulunduğu yeri yağmalamışlardır. Yaklaşık yedi-

sekiz gün süren isyan girişimi sırasında Delhi halkı oldukça zor durumda kalmıştır. Bu esnada Sultan Alâeddin, Ratanpûr'da gelişmeleri yakından takip etmekle birlikte beraberinde bulunan ordunun motivasyonunu dağıtmamak için Delhi'deki gelişmeleri bildirmemiştir. Bunun yanı sıra Zafer Han'ın uhdesine verdiği birlikleri Delhi'ye göndermiştir. Delhi'de isyancılara karşı koymak için Melik Hamideddin'in başında bulunduğu kimseler harekete geçmişler ve birkaç gün içinde asayiş sağlamışlardır. Zafer Han'ın uhdesindeki birliklerin Delhi'ye ulaşmasıyla birlikte isyan tamamen bastırılmış Hacı Mevla başta olmak üzere isyana önderlik edenler öldürülmüştür. İsyân sırasında yağmalanan hazineden elde edilenler yeniden hazineye konulmuştur (Berenî 1862: 278-281; İsemî 1948: 277-278; Herevî 1929: 74; Bedâûnî 1380: 133; Esterebâdî 1387: 370-372).

Zikredilen bu hadiseler ve gelişmeler ışığında bakıldığında, Delhi'yi idare etmek kadar ona hükümdar olmak da o kadar zor bir görev olmuştur. Sultan Alâeddin, bir taraftan Delhi ve civar yerlerde çıkan isyanları kontrol etmek durumunda kalırken diğer taraftan da Sultan İltutmuş döneminden itibaren (1226 yılı seferi) mütemadiyen devam eden Ratanpûr seferini devam ettirmek durumunda kalmıştır. Bu yönüyle ordunun tamamının diğer yerlerde çıkan gelişmelerden haberdar olmasını istememiştir ki, dikkatin Ratanpûr üzerinden kalkmasını istememiştir. Bu itibarla kendisi ve ordusu açısından doğru bir karar alarak seferi başarıyla neticelendirebilmiştir. Öncesi itibarıyla belli zaman kesitlerinde düzenlenen akınlardan hareketle Sultan Alâeddin'in 1301'de tertiplediği söz konusu sefere bakıldığında, ilk olarak büyük ve kendi içinde koordinasyonu sağlanan bir orduyla hareket edildiği görülmektedir. İkinci olarak Sultan Alâeddin'in daha planlı şekilde ve sefer organizasyonu ile yakından alakadar olarak ve sonrasında da bizzat sefere iştirak ederek yönlendirmesi ordu üzerinde etkin bir motivasyon sağlamıştır. Üçüncü olarak Sultan'ın kuşatma harekâtına dönük olarak Ratanpûr Kalesi'nin kolay bir şekilde zapt edilebilmesi için kroki istemesi ve bu plana bağlı kalarak hareket edilmesi başarıyı getirmiştir. Dördüncü olarak sefer organizasyonda asker ve kumandan mantığının muhayyilesinin daha verimli kullanıldığı görülmektedir ki, Sultan'ın ileri gelenlerle meşveret etmesi istenilen ve beklenen başarıyı getirmiştir. Beşinci bir etken olarak Delhi ordusunun ön tecrübî birikimleri de nazar-ı itibara alarak hareket etmiş olması hem orduya hem de Sultan'a vüsât kazandıran yön olmuştur.

Bu cümleden olarak Sultan Alâeddin, Ratanpûr seferindeyken karşı karşıya kaldığı durumları ve isyanları devlet adamlarıyla müzakere etmek için huzuruna kabul etmiştir. Bu anlamda müstakbele dönük idari ve siyasi tercihlerin nasıl ve ne şekilde karar bulacağını veyahut nasıl gelişeceği üzerine müzakerelerde bulunmak istemiştir. Bu itibarla başta Melik Hamideddin, Melik İzzeddin ve Melik Aynü'l-Mülk Multanî gibi devlet adamları ve bazı uzmanları huzuruna kabul etmiş ve ilk olarak ortaya çıkan isyanların kaynağının ne olduğunu öğrenmek istemiştir. Bunun üzerine sırayla söz alan devlet adamları isyanların sebeplerini dört maddede sıralamışlardır. İlk olarak uygulamaya sokulan idari ve siyasi kararların halk nezdinde -iyi veya kötü- nasıl

karşılık bulduğundan veyahut bunlara bağlı olarak yaşanan aksaklıkların neler olduğundan Sultan'ın haberdar olmamasını en başta gelen sorun olarak dile getirmişlerdir. İkinci olarak ifade edilen sorun ise devlet adamlarının Sultan'ın tertip ettiği içki meclislerinde içli-dışlı -samimiyet kurma- olmalarından kaynaklı olarak gelişen durumun isyanlara zemin hazırlayan bir diğer yön olduğu kaydedilmiştir. Üçüncü sorun olarak ifade dilen husus, Sultan'ın devlet adamlarıyla samimiyet veya itilaf içine düşmesinin veyahut devlet ileri gelenlerinin kendi aralarında tesis ettikleri yakınlaşmanın şartlar olgunlaştığında merkezî idareye karşı isyan girişiminin önünü açtığını rapor etmişlerdir. Dolayısıyla sağlanan sıkı muhabbetin isyanın ortaya çıkışına sebep olan çevreleyici hususlardan birisi olduğu ifade edilmiştir. Dördüncü sebep ise altın sahibi olmanın ve buna bağlı olarak gelişen zenginleşmenin isyanların önünü açan bir diğer yön olduğu dile getirilmiştir. Sultan Alâeddin, kendisine rapor edilen bu durumlar üzerine kısa bir süre sonra ferman yayımlayarak ileri gelen devlet adamlarının kendi aralarında yakınlık tesis etmemelerini ve birbirlerini evlerinde ziyaret etmemelerini istemiştir (Berenî 1862: 282-283, 286-287; Herevî 1929: 75; Bedâûnî 1380: 134; Esterebâdî 1387: 372-375; Bayur 1987/I: 309).

Aslına bakılırsa farklı unsurları kendi bünyesinde barındıran devlet, bunlara bağlı olarak gelişen pek çok sorunla da karşı karşıya kalabilmiştir. Sultan Alâeddin'in Ratanpûr seferi özelinde zikredilen hususlardan da anlaşılacağı üzere, endişeye kapılan Sultan, devletin halini korumak ve geleceğini kurmak adına yapılması lazım gelenleri anında ve yerinde yapmak istemiştir. Dolayısıyla devletteki karar organları üzerinde tam bir hakimiyet kurmak adına, Sultan Alâeddin, hükümdarlığın kendisine yüklediği misyon gereği idarede yeni bir mecra açmak istemiştir. Kendisine rapor edilen başlıca hususları hareket noktası kabul ederek, -devlette isyana götürebilecek şekilde- devlet adamlarının yakınlık kurmalarının önüne geçmeye çalışmıştır. Buradan devşirilen anlamlar, Sultan Alâeddin'in diğer uygulamalarıyla -vergi tahakkuku, ikta arazileri, çarşı-pazar fiyatları, denge-denetim, istihbarat ağı gibi- birlikte düşünüldüğünde bütünün bir parçası olduğu görülecektir. Devlet adamlarının Sultan'a dördüncü olarak rapor ettikleri, altın elde etme ve zenginleşme hali ekseninde irade beyan ettikleri husus, orta çağ merkezli idare anlayışının bir varyantı olmakla birlikte uzun süreli bir perspektife bağlı olarak ortaya çıkan devlet aklının ve anlayışının da bir çıktısıdır. Yine devlette vaki olan sorunların arka planına açıklık getirilmesi de dönemi ve devresi açısından kıymetlidir. Sultan'ın Ratanpûr seferi sırasında rapor ettirdiği hususlar, onun nasıl bir siyasi ve idari program tatbik edeceğinin de ön işaretleri olacaktır.

Yine Sultan Alâeddin'in orduyla Ratanpûr civarında olması (1300 yılı dolayları) Çağataylılara Delhi yönünde tayin edecekleri yeni bir sefer imkânı vermiştir. Bu doğrultuda Çağataylı kumandanlarından Melik Tergi, emri altındaki 120 bin kişilik orduyla Kuzey Hindistan'ın Beren hududuna kadar ilerlemiştir. Aynı sıralarda Çitor Hisar'nın ele geçirilmesi için kuşatma harekâtıyla meşgul olan Sultan Alâeddin gelişmelerden haberdar olarak Delhi yakınlarına doğru gelmiştir. Delhi ordusuna

bağlı birliklerin bir kısmı aynı sıralarda Orangal bölgesinin zapt edilmesi için sevk edilmişti ki, bu durum Delhi'nin kısa sürede olsa savunmasız kalmasına zemin hazırlamıştır. Yine ordunun civar yerlerden gelecek takviye kuvvetlerle desteklenmesi de -Multan, Samane ve Dibalpûr bölgelerindeki geçiş güzergâhlarının Çağataylılar tarafından tutulması bunu engellemiştir. Sultan Alâeddin, Delhi'de ordusuna mevzi aldırdıysa da Çağataylılar, Delhi'nin bütün giriş-çıkış kapılarını tutarak kontrolü tamamen ele geçirmişlerdir. Yaşanan gelişmeler üzerine Sultan, şehrin kuşatılması sırasında halkın zor duruma düşmemesi için tahıl ambarlarının açılmasını ve şehir halkına uygun fiyatlara ürün satılmasını emretmiştir. Çağataylılar iki aya yakın bir süre şehri kuşattılsa da netice elde edemeyeceklerini düşünerek geri çekilme kararı almışlardır (Berenî 1862: 300-304; İsemî 1948: 285-286; es-Sihri 1391: 73; Herevî 1929: 77-78; Bedâûnî 1380: 127-128; Esterebâdî 1387: 381; Bayur 1987/I: 311; Cöhçe 2002: 712; Durak 2000: 116-117).

Çağataylılar özelinde zikredilen kayıtlardan da anlaşılacağı üzere Delhi sultanlarının ana gündemlerini belirleyen veya sekteye uğratan argümanların Moğollar, Çağataylılar ve onlara bağlı olarak gelişen olaylar muvacehesinde şekillendiği görülmektedir. Düzenledikleri akınlar başlı başına bir Hindistan seferi olmanın ötesinde Delhi sultanlarının sefer organizasyonlarının belirleyicileri de olmuşlardır. Sultan Alâeddin'in Çitor Hisarı'nın kuşatılması girişimleriyle uğraşmasını fırsat bilerek Delhi önlerine gelmeleri ve akabinde yaşananlar, Delhi ordusunun uygulamayı düşündüğü programları da kesintiye uğratmıştır. Söz konusu saldırı girişimi de Sultan'a alınması gereken yeni tedbirler konusunda ışık tutmuş ve Delhi'nin savunmaya açık hale geldiğini görüp, ilk olarak Siri mevkiinde sultanlık makamına ait olmak üzere yeni bir bina inşa ettirmiş, akabinde de burasını yeni payitaht olarak belirlemiştir. Delhi'deki mevcut hisarların yap durumunu kontrol ettirip, tamirlerini ve bazılarının yerlerine de yenilerinin inşa edilmesini emrederek savunmaya daha elverişli olacak şekilde hisarlar inşa ettirmiştir. Çağataylı saldırılarının önünü kesmek için daha önce ordu içerisinde göre almış tecrübeli kale kumandanları yeniden sınır bölgelerine görevlendirilmişlerdir. Görev aldıkları kaleleri ve hisarları mancınık ve arrade ile teçhiz etmeleri kale komutanlarından istenilen ilk husus olurken, ikinci husus olarak ise belli bir işi yapabilecek evsafı olan hüner sahiplerinin köle edinilerek kale ve hisarlarda çalıştırılmaları istenmiştir. Yine görev aldıkları kalelerde uzun süreli kuşatma harekâtlarına direniş gösterebilmeleri için tahıl ambarlarının yapılması istenmiştir. Bahsi geçen bu hususların hepsinin Çağataylı akınlarına set kurmak için yapıldığı aşikâr olmakla birlikte hayata geçirilmesi için büyük bir hazineye ihtiyaç duyulması da bilinen ve farkında olunan bir yön olmuştur. Sultan Alâeddin idari meseleleri müdrik birisi olarak bu kadar büyük bir ordunun kurulmasının ve hedeflenenlerin yapılması için hazinenin yeterli gelmeyeceğinin farkına vararak, profesyonel bir odu kurmak için -iyi ata binen ve ok atabilen askerler- istihdam edilmesini istemiştir (Berenî 1862: 300-304; Herevî 1929: 71-72, 78; Bayur 1987/I: 311-312).

Bir kalenin kuşatılması ve ele geçirilmesine dönük nakledilen bilgiler ışığında Ratanpûr Kalesi'nin Delhi Türk Sultanlığını bir hayli ulaştırın bir yer olduğu görülmüştür. Düzenlenen akınların temel noktaları kalenin ele geçirilmesiyle birlikte Delhi'nin savunmasının -gayrimüslimlere karşı- mümkün hale gelebileceği yönünde olmuştur. Ancak Sultan Alâeddin dönemindeki çevreleyen gelişmelerle birlikte düşünüldüğünde bölge özelinde sağlanılmak istenilen hâkimiyet, gerçekliğini Ratanpûr'da da bulmuştur. 1301'den başlayan ve 1303'e kadar devam eden süreç, Sultan Alâeddin'e ve Delhi Türk Sultanlığına savunma hattı oluşturulması açısından nelerin yapılması gerektiğini öğretmiştir. Ancak bunların tatbik edilmesi için lazım gelen hususiyetler özelinde büyük bir hazinenin varlığının öncelenmesi de gerçekçi bir devlet politikasının kurulmak istenmesine delildir. Buna bağlı olarak Sultan Alâeddin'in meselelere tam bir odağı olmakla birlikte onların tarihî süreçleri ve akışlarıyla da yakından alakadar olduğu görülmektedir ki kurmak istediği savunma hattının büyük bir ekonomik yük getireceğini görmesi ve ardından vazgeçmesi, devlet aklını hesap ve faydaya dönük olarak işletmek istediğine işaret etmektedir. Onun öne çıkan bu devlet adamı özellikleri kendisinden sonra Delhi tahtına çıkanlara emsal teşkil edecek ve uygulamalarının pek çoğu kararlılıkla devam ettirilecektir.

SONUÇ

İşaret edildiği üzere Orta Çağ şehir ve kaleleri, şehir mefhumunun mantığı ve kalenin taşıdığı mana ve mahiyetten dolayı yönleri ve özellikleriyle Türk-İslâm tarihe yön vermişlerdir. Özellikle kaleler ve hisarlar, savaşların seyrini etkileyecek kadar devletlerin tarihine etki etmişlerdir. İhtiyaç ve zaruret halinde içinde bulunan binalar ve depolar, savunmaya ve kuşatmaya dönük olarak gelişen savaşta belirleyiciliği sağlayan ana etkenlerden olmuştur. Bunların ötesinde Ratanpûr özelindeki duruma bakıldığında müstahkem bir noktada inşa edilmesi, Sultan Kutbeddin Aybeg (1206-1210) sonrası kuzey ve orta Hindistan merkezli olarak gelişen fetih hareketlerinde bölgenin zapt edilmesi pek çok mücadelenin arka arkaya yapıldığı bir nokta olmuştur. Delhi sultanlarının bölgedeki fethi tamamlayabilmeleri için alınmasını zaruret gördükleri ana noktalardan birisi olan Ratanpûr Kalesi, Delhi Türk Sultanlığını, savaşın pek çok meşakkatine katlanarak ele geçirmek istediği bir yer olmuşsa da istenilen ve beklenen şekilde zapt edilmesi mümkün olmamıştır. Bu yönüyle kalenin ele geçirildiği durumlarda ise bu durum ya kısa süreli olmuş ya da bölge idaresinin gerekli şartları yerine getirilmesi şeklinde belirlenen esaslar dâhilinde onun kontrolüne bırakılmıştır.

Ratanpûr Kalesinin uzun zaman dilimlerine mütevakkıf olacak şekilde sefer organizasyonlarına maruz kalması, kale sakinlerine muhkemliği ile güven verirken, ele geçirmeyi planlayanlara ise kısa vadede zaptın zor olduğunu uzun vadede ele geçirildiğinde ise sevk ve idaresinin zor olacağı şeklinde bir intiba vermiştir. Sevk ve idare cümlesinden olarak, Delhi Türk Sultanlığı tarafından organize edilen seferlerin

planlama, zamanlama, yürütme ve neticelendirme bakımından sorunlarının olduğu da ortaya çıkmıştır. Adı geçen kale üzerinde tam olarak kontrol sağlanamamasının temel nedenleri içerisinde devletin ve ordunun tam odak kurmaya çalıştığı sırada, devlet adamları ile beyler arasında gelişen uyuşmazlıklar, Moğol ve Çağataylı saldırılarının Kuzey Hindistan'da baş göstermesi ve diğer Hindu yerleşim yerlerinde ortaya çıkan başkaldırıların yaşanmasını zikretmek mümkündür. Dolayısıyla farklı gelişmelerin tek bir odak etrafında şekillenmesi ve onu zor durumda bırakması, Ratanpûr örneğinde olduğu gibi Delhi Türk Sultanlığını zor durumda bırakmıştır.

Delhi Türk Sultanlığının Lahor, Multan, Pencap, Deogir ve Kuzey Hindistan'ın diğer şehirleri ile Sehvan, Malva, Orangal ve Dekken gibi gayrimüslim (Hindular) nüfusun hâkim olduğu yerlerde hâkimiyet kurması ve kurmak istemesi, İslâmiyet'in temel öğretilerinin ve cihat anlayışının bir sonucu olarak da tezahür etmiştir. Aybeg sonrası tahta çıkan sultanların Hindistan'ın kuzeybatı kısmında konumlanan Racastan bölgesinin en korunaklı yeri olan Ratanpûr özelinde kurmaya çalıştıkları kontrol, kendilerini ait hissettikleri mensubiyet ve medeniyet dairesi ile de doğrudan bağlantılıdır. Onların devletin müstakbelini kurmak için tayin ettikleri sefer planlamasının ana güzergâhlarından birisi olarak belirledikleri Ratanpûr, bu yönüyle büyük anlamlar yüklenen bir yer olmuştur. Bu itibarla 11. Yüzyılda Anadolu merkezli olarak gelişen Selçuklu akınlarının ve söz konusu akınları gerçekleştiren hükümdarlar ile komutanların zihin dünyalarını şekillendiren yön veya büyük idealleri "Anadolu'yu vatanlaştırmak" olarak tezahür ederken, aynı yüzyılda Kuzey Hindistan merkezli olarak gelişen önce Gazneliler sonra Gurlular ve daha sonra da bu akınları zirveye taşıyan Delhi Türk Sultanlığı ile de yapılmak istenilen şey, aynı büyük idealin farklı coğrafyadaki bir tezahürü ve başarısıdır.

Sultan İltutmuş, görevini layığıyla yerine getirmeye çalışırken, devleti nihai sınırlarına ulaştırmak gayesiyle 1226'da Ratanpûr üzerine sefer düzenlerken bölgeye yönelik sultanlığın temel izdüşümünü belirlemiştir. Kuzey Hindistan coğrafyasının sunduğu temel hâkimiyet düşüncesi ve seferleri bir özgüvenin de sonucu olarak gelişmiştir. Adı geçen kale üzerine tertip edilen akınla beraber fetih ve gaza düşüncesine farklı ve tarihî bir mana yüklemeye çalışmıştır ki, kendisinden sonra adı geçen kale üzerine düzenlenen akınlardan bunu görmek mümkündür. Bu yönüyle onun bölgeye dair müstakbel akınlar için bir farkındalık yarattığı ve umut oluşturduğunu söylemek doğru olacaktır. Bu değerlendirmelerin tamamlayıcısı olması bakımından Ratanpûr, Delhi Sultanlarının sefer organizasyonları içerisinde daha etraflı bir şekilde anlam kazanan ve çıktı sunan bir yer olmuştur. Bu yönüyle Sultan Alâeddin döneminde bölgeye yönelik düzenlenen akınlar Halaçlara, Hindistan istikametinde büyük ilerlemeler sağlamıştır. Söz konusu ilerlemeler hanedana da aynı şekilde kuvvet kazandırmış hareket alanını da genişletmiştir. Yine Alâeddin'in elde ettiği başarılar ve ele geçirdiği yerler cesaret kazanmasına ve devletin sınırlarının o zamana kadar ki en geniş hudutlara ulaşmasını sağlamıştır.

Son olarak yapılan hamleler sırasında hesaba katılmayan durumların ortaya çıkması, Delhi'ye yakın olmasının beraberinde getirdiği -müstahkem mevki- hali Delhi Sultanlarını endişelendiren gelişmeler olmuşsa da bunu her yönüyle ortadan kaldıran Sultan Alâeddin olmuştur. Dönem kaynaklarının üzerinde mutabık kalarak hâkimiyet kurulmasının zor olduğuna dair nakilleri, Alâeddin'in elde ettiği sonuçla beraber kısmen de olsa sonuçsuz kalmıştır. Bölgeye hükmetme zaruretinin sonucu olarak gelişen akınlar silsilesi, mevcut tereddütleri ortadan kaldırmıştır. İltutmuş'tan başlayarak devam eden seferlerde görülen temel karar noktası, -gayrimüslim bir beldenin zapt edilmesi- olmuştur. Kaynakların ve hükümdarların özel anlamlar yükledikleri kale, -konumu, muhkemliği, sağladığı üstünlükleri vesaire ile- büyük anlamlar yüklenen bir yer olmuştur. Ancak kalenin azametli halinin sakinlerine sağladığı üstünlükler, Alâeddin'in kararlı tutumuyla sona ermiştir. Asırlardır süregelen İslâm medeniyetinin, -medeniyet ve kuvvete dayalı- mücadele etme sanatı, bu defa Hindistan'daki gayrimüslimler üzerinde görülmüştür.

KAYNAKÇA

- AHMED, M. Aziz (1975), *Siyasi Tarihi ve Müesseseleriyle Delhi Türk Sultanlığı*, İstanbul: Tercüman 1000 Temel Eser.
- BAYUR, Yusuf Hikmet (1987), *Hindistan Tarihi*, Ankara: TTK.
- BEDÂÜNÎ, Abdülkadir (1380), *Müntehâbü't-Tevârih*, (Tash. Mevlevî Ahmed Ali Sahib, Mukd. Tefvik H. Subhanî), Tahran: Encümen-i Âsâr ve Mefâhîr-i Ferhengî.
- BERENÎ, Ziyâeddîn (1862), *Târîh-i Firûzşahi*, (Tash. Mevlevî Seyyid Ahmed Han Sahib), Kalküta: Captain W. Nassau Lees.
- CÖHÇE, Salim (1985), "Delhi Türk İmparatorluğunda Sultan Şemseddîn İltutmuş'un Kırk Kölesi: Çihilgânilerin Kimlikleri ve Oynadıkları Roller", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, Tebliğler III, Türk Tarihi*, C. 1, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 175-186.
- CÖHÇE, Salim (2002), "Hindistan'da Kurulan Türk Devletleri", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 687-730.
- CÖHÇE, Salim (2008), "Kalaç Sultanlığı", *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyumu Bildirileri*, (25-28 Haziran 2007), Ankara: TTK, 77-89.
- CÜZCÂNÎ, Minhâc-ı Sirâc (1389), *Tâbâkât-ı Nâsırî*, (Tash. Abdülhey Habibi), Tahran: İntişârât-ı Esâfir.
- DİHLEVÎ, Emir Hüsrev (1954), *Miftâhü'l-Fütûh*, (Tash. Şeyh Abdürreşid), Aligarh: Aligarh Üniversitesi.
- DİHLEVÎ, Emir Hüsrev (1976), *Hazâ'inü'l-Fütûh*, (Tash. Muhammed Vahid Mirza), Pakistan: National Book Foundation Af.
- DURAK, Neslihan (2000), *Hindistan'a Kuzeyden Yapılan Seferler*, Ankara: ASAM Yayınları.
- ES-SİHRİNDÎ, Yahya b. Ahmed b. Abdullah (1391), *Târîh-i Mübârekşahi*, (Tash. Muhammed Hidayet Hüseyin), Tahran: İntişârât-ı Esâfir.
- ESTERÂBÂDÎ, Muhammed Kâsım Hinduşah (1387), *Târîh-i Firişte*, (Tash. Muhammed Rıza Nâsırî), Tahran: Encümen-i Âsâr ve Mefâhîr-i Ferhengî.

- EYİCE, Semavi (2001), "Kale", *DİA*, c. 24, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 234-242.
- GALİP, Mübarek vd. (2013), *Hindistan'da Türkler*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- HEREVÎ, Mevlânâ Nizâmeddîn Ahmed b. Muhammed Mukîm (1929), *Tabâkât-ı Ekberî*, Calcutta: By De Calcutta.
- HONDMİR, Gıyâseddîn Humam ed-Dîn el-Hüseynî (1380), *Hâbibü's-Siyer fî Ahbâr-ı Efrâd-ı Beşer*, (Neşr. Muhammed Debîr Siyâkî), Tahran: İntişârât-ı Hayyâm.
- İBN BATTÛTA, Ebû Abdullah Muhammed (2005), *İbn Battûtâ Seyahatnamesi*, (Çev. A. Sait Aykut), İstanbul: YKY.
- İBN HALDUN, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî (2018), *Mukaddime*, (Haz. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İSEMÎ, Hâce Abdülmelik (1948), *Fütûhu's-Selâtin*, (Neşr. AS Usha & BA), Madras: Junior Lecturer in Persian (University of Madras).
- KAZVİNÎ, Yahya b. Abdüllatif (1386), *Lübbü't-tevârih*, (Tash. Mir Haşim Muhaddis), Tahran: Encümen-i Asâr-ı Mefâhîr-i Ferhengî.
- KOÇ, Bilal (2017), "Devletin Nesepten Sebebe Geçişine Direnen Bir Unsur Olarak Çihilgan/Kırklar Meclisi", Adana: ÇÜTAM, (2/2), 91-121.
- KOÇ, Bilal (2018a), "Cengiz Hân ile Celâleddîn Harzemşâh Çekişmesinde Delhi Türk Sultanı Şemseddin İltutmuş'un Rolü", *XVIII. Türk Tarih Kongresi, 1-5 Ekim 2018*, Ankara: TTK. (Bekliyor)
- KOÇ, Bilal (2018b), "Şia'nın Hindistan'da Var Olma Mücadelesinin Delhi Türk Sultanlığı Safhası", *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu 18-20 Ekim 2018*, Ankara: 75-90.
- KONUĞU, Enver (1992), "Hindistan'daki Türk Devletleri", *DGBİT*, C. 9, İstanbul: Çağ Yayınları, 373-526.
- KORTEL, S. Haluk (2006), *Delhi Türk Sultanlığı'nda Teşkilat (1206-1414)*, Ankara: TTK.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1964), "Fîrûz Şâh Halacı", *İA (MEB)*, c. 4, İstanbul: MEB, 660-666.
- LAL, K. Saran (1980), *History of Khaljis (AD 1290-1320)* New-Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd.
- TETEVÎ, Kadı Ahmed vd. (1382), *Târih-i Elfi*, (Mush. Gulamrezâ Tâbâtâbâyî Mecid), Tahran: Şirket-i İntişârât-ı İlim ve Ferhengî.
- https://whc.unesco.org/uploads/thumbs/site_0247_0040-500-334-20150602111800.jpg
- <https://whc.unesco.org/en/documents/136882>